

УДК 631.11(477):33(520)

## ФУНКЦІОНУВАННЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ: УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ ТА ДОСВІД ЯПОНІЇ<sup>1</sup>

*Г. Черевко, д.е.н.*

*Львівський національний аграрний університет, Жешувський університет*

*І. Черевко, к.е.н., Д. Черевко, к.е.н.*

*Львівський національний аграрний університет*

**Постановка проблеми.** Сфера малого бізнесу в Україні перебуває не зовсім в однакових із великим бізнесом умовах: малі підприємства мають гірший доступ до кредитних та інших фінансових ресурсів, вони позбавлені суттєвих пільг в оподаткуванні тощо. Особливо це проявляється в аграрній сфері економіки, де спостерігається загострення явища дуалізації. З огляду на це, для нас цінним може виявитися досвід функціонування малих підприємств в Японії, де переважна більшість підприємств аграрного сектору економіки є власне малими. Тому проблема полягає у вивченні японського досвіду створення умов для ефективного розвитку малих підприємств та можливості його імплементації в Україні.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вагомий внесок у вивчення малого бізнесу та функціонування малих підприємств зробили такі вчені, як О. Благодарний, Б. Варналій, З. Варналій, З. Воронов, Т. Греджева, А. Гринюк, В. Грушко, Ю. Губені, М. Дем'яненко, Я. Жаліло, В. Збарський, В. Зіновчук, С. Кавтиш, О. Карпова, В. Кредісов, І. Ляшенко, І. Максименко, М. Малік, Т. Меркулова, В. Месель-Веселяк, Р. Рудик, С. Румянцева, О. Ткачук, В. Турчак, М. Хурса, Г. Цегелик, А. Чухно та ін. Науковці зазначають, що малий бізнес є невід'ємним провідним сектором економіки будь-якої держави, оскільки саме він створює 50-60% валового внутрішнього продукту та забезпечує 50-70% зайнятості населення в країнах з ринковою економікою, дає життя великому бізнесу, сприяє розвитку конкуренції, забезпечує значний рівень надходжень до бюджету та може стати вирішальним чинником у подоланні низки соціально-економічних проблем суспільства [4]. У країнах ЄС МСП<sup>2</sup> виробляють близько двох третин доданої вартості. У східноєвропейських країнах із перехідною економікою саме бурхливий розвиток МСП спричинив зростання ВВП у першій половині 90-х років ХХ століття [10]. У Великобританії малий і середній бізнес становить 96 %, забезпечує зайнятість 25% робочої сили і виробляє 20% валового продукту. В Японії 80% працездатного населення зайнято у сфері дрібних та середніх підприємств. В Італії частка дрібних і середніх підприємств становить 99% [12]. Тобто вагома роль малих підприємств в економіці кожної країни об'єктивно є важливою. Однак умов для застосування цього досвіду в Україні ще недостатньо, що й формує актуальність дослідження зазначеної проблеми.

**Постановка завдання.** Основним завданням нашого дослідження є з'ясування стану, переваг і недоліків малого аграрного підприємництва в Україні та основних

<sup>1</sup> Офіційна назва – Японська Держава.

<sup>2</sup> Малі та середні підприємства.

характерних рис досвіду функціонування малих аграрних підприємств у Японії й можливостей його імплементації.

**Виклад основного матеріалу.** Мали підприємства в аграрному секторі України.

В Україні частка малих підприємств (до 50 осіб) у зайнятості становить, за офіційними даними, близько 8%. З урахуванням середніх підприємств і тіньової економіки така частка складатиме до 30% – значно менше, ніж у розвинених країнах [10]. Частка малих підприємств у ВВП України та загальній зайнятості країни не перевищувала у 2012 році 12% та 30% відповідно [4]. Виходячи з цих результатів і порівнюючи їх зі світовими, можна сказати, що Україна потребує три-чотириразового збільшення кількості малих підприємств.

Станом на початок 2012 року в Україні подавали звітність 43479 сільськогосподарських підприємств, з яких 41934 (96,4%) є підприємствами сегмента МСВ<sup>3</sup>. Серед підприємств МСВ найбільшу кількість становлять найменші за розміром (до 50 га) – 22590 підприємств (53,9% МСВ) [17].

У 1990 році частка сільськогосподарських угідь, які використовували власники підсобних ділянок і приватні сімейні ферми, складала лише 6 %, сьогодні – 36,3 % (з них на особисті господарства населення припадає 28,9 %). А частка цих виробників у загальному обсязі сільськогосподарської продукції сягла 69,4 % (на особисті господарства населення припадає 66,7 %) [5, с. 15].

Загалом можна казати, що підприємства МСВ, навіть згідно з офіційною звітністю, є рентабельними (рівень рентабельності становить від 7% у Луганській області до 35% у Запорізькій) [17].

Основні переваги малих підприємств: низькі витрати на управління, поєднання професій і посад, краще використання робочого часу, мобільність управління, швидкість прийняття рішень, концентрація зусиль на одному напрямі, залучення висококваліфікованих спеціалістів, відсутність потреби у великому стартовому капіталі; висока оборотність ресурсів; високий рівень вмотивованості; швидка реакція на зміну кон'юнктури ринку та уподобань споживача, створення численних робочих місць та значний внесок у ВВП країни [10; 12]. Недоліки функціонування малих підприємств: слабка економічна стійкість; значний комерційний ризик, пов'язаний із залученням особистих коштів; значна чутливість до економічних коливань і загальної макроекономічної стабільності в державі [12]; залежність від рівня інфляції; нижча продуктивність праці і наявність прихованої інтенсифікації за рахунок використання сімейної праці; слабша сприйнятливості до досягнень науково-технічного прогресу [4; 12].

**Японський досвід вирішення проблем малих аграрних підприємств.** Японія – у багатьох відношеннях держава специфічна, але високорозвинена. За обсягами ВВП займає третє місце у світі після США та Китаю [11]. Площа сільськогосподарських угідь Японії – всього близько 13% її території [15]. Близько 60% орних земель тут штучно обводнюють, при цьому з більшості полів збирають по 2–3 урожаї за рік. Поширене терасне землеробство [8]. Важливе значення в Японії мають овочівництво і садівництво як помірних, так і субтропічних широт. Розвиток технічних культур стримує нестача

<sup>3</sup> Мали та середні сільськогосподарські виробники.

придатної для цього землі. Найбільше значення мають тютюн, чай і шовковиця [8]. Японія є другим, після Китаю, виробником шовку-сирцю. Вона також знаменита якістю свого чаю. Тваринництво Японії довгий час не мало ніякого значення. Японці – вегетаріанці і робочою худобою також не користувалися. Зараз ситуація змінилася і ця галузь отримала нові стимули для розвитку.

Привабливість для України досвіду Японії у сфері функціонування малих сільськогосподарських підприємств зумовлюється тим, що в цій країні така форма господарювання є практично переважаючою – у середньому одне фермерське господарство володіє 1,8 га ріллі. Оскільки сільськогосподарські угіддя у фермерських господарствах займають порівняно малу площу, переважно малі, Японії притаманне інтенсивне сільське господарство [9].

Через високі витрати виробництва в японських дрібних господарствах їх продукція є неконкурентоспроможною на внутрішньому й світовому ринках. Тому Японія є найбільшим у світі імпортером продовольства – на початку 90-х рр. XX ст. на її частку припадало близько 14% загального обсягу такого імпорту в капіталістичному світі. За рахунок власного виробництва Японія задовольняє потреби в рисі на 100%, у молоці і молочних продуктах – на більш ніж 80%, у м'ясі – на 65%, у фруктах – приблизно на 60%. Без продукції морських промислів рівень самозабезпечення Японії продовольством становить 56% [14]. Імпортується 85% потрібної країні пшениці, вся кукурудза, 90 % бобів та сої, 80 % цукру, близько 20 % жирів, 30% м'яса та фруктів [14].

Домінуванню рисівництва в країні сприяють наявність сприятливих природних чинників та протекціоністська політика держави. Японія навіть могла б експортувати рис, але він занадто дорогий через високу вартість робочої сили і неконкурентоспроможний за межами Японії. На початку XXI століття прибутки від вирощування рису становили 23% від валової продукції сільського господарства Японії [6].

Із середини 50-х років XX ст. до нафтової кризи 1973 року в Японії мало місце явище, що увійшло в історію економіки як японське економічне диво, суттю якого був стрімкий ріст японської економіки, який значною мірою стосувався і її аграрної сфери [13; 16]. У 1946–1949 рр. була проведена земельна реформа: держава викупила у поміщиків і продала селянам майже 80 % усіх сільськогосподарських угідь [14]. Частка самодіяльного населення, зайнятого у сільському господарстві, скоротилася зі 48 % до 8 % [16]. З кінця XX ст. в Японії спостерігається досить характерна тенденція до швидкого скорочення площ орних земель загалом, особливо заливних полів, що є наслідком переходу японців від їх традиційного способу життя до західного (проявляється у зменшенні споживання рису і збільшенні споживання пшеничних виробів, м'яса, молочних продуктів) [15].

У ході реформування та розвитку сільського господарства Японії в ньому з'явилася техніка, оснащена мікропроцесорами. За кількістю й потужністю тракторів на одиницю площі Японія займає перше місце у світі (1 трактор на 2,2 га ріллі) [6; 8]. Проте за рівнем продуктивності праці в сільському господарстві Японія значно відстає від США і розвинених європейських країн. Причина цього полягає в переважанні дрібних і найдрібніших господарств, що збереглося з часу повоєнної реформи. Хоча до початку 90-х років XX ст. кількість зайнятих в аграрному секторі скоротилася до 4 млн осіб (у середині 70-х вона становила приблизно 8 млн осіб), структура селянських господарств

майже не зазнала змін: як і раніше, дві третини господарств мають не більше ніж 1 га землі, а на відносно великі за японськими масштабами господарства (понад 3 га), припадає менше ніж 4% їх загальної кількості [3, с. 638–639].

Велику роль у розвитку галузі відіграла державна допомога сільському господарству – як у проведенні наукових досліджень, так і в здійсненні фінансування переходу сільського господарства на промислову основу. Досвід Японії свідчить, що основними важелями фінансової державної підтримки сільського господарства є: регулювання цін на сільськогосподарську продукцію для забезпечення сільських товаровиробників ефективними умовами господарювання, податкове регулювання стимулюючого характеру, кредитна підтримка через механізм здешевлення відсотків і відтермінування платежів, економічна підтримка підприємств у несприятливих природно-кліматичних умовах, фінансування найважливіших програм розвитку аграрного сектору [2]. Майже 80% обсягу сільськогосподарської продукції в Японії підпадає під дію урядових програм [1]. Невід'ємним елементом аграрних перетворень стало також державне заохочення до кооперування в сільському господарстві [7]. Протягом п'ятдесяти останніх років у Японії кооперативами було охоплено 100 % виробників сільськогосподарської продукції (аналогічно у Швеції, Данії, Норвегії, Фінляндії, Ісландії і Нідерландах) [7]. Державне кредитування кооперативів фермерів здійснюється на однакових умовах із приватними фірмами. Пільговим кредитуванням користуються кооперативи, що виробляють екологічно чисті продукти [14].

**Висновки.** В аграрному виробництві України сектор малих сільськогосподарських підприємств відіграє свою достатньо важливу роль у забезпеченні країни необхідними продуктами. Однак ставлення держави до цього сектору є зовсім неадекватне. Тому рівень ефективності функціонування малих сільськогосподарських підприємств в Україні відносно низький. Це гальмує рух країни на її шляху до реалізації вступу до ЄС.

Досвід Японії свідчить, що навіть роздрібнене сільське господарство може успішно функціонувати за умови грамотної і зваженої державної фінансової підтримки. Крім того, малі розміри підприємств не становлять перепони на шляху механізації сільського господарства, підвищення його продуктивності та ефективності і ролі у самозабезпеченні країни сільськогосподарською продукцією. Потужним чинником підвищення ефективності функціонування підприємств є їх кооперація.

Роль держави у господарській політиці в Японії полягає у генеруванні системи правил функціонування суб'єктів науково-технологічного ринку та контролі за дотриманням їх виконання через формування сприятливого інституційного середовища та інноваційної інфраструктури.

Активну підтримку малого й середнього бізнесу в Японії, як і у більшості інших західних держав, можна пояснити не їхніми благодійними намірами, а тим, що саме малі господарські структури, котрі забезпечують формування конкурентного середовища й сприяють скороченню безробіття, розглядаються зараз як локомотив економічного розвитку і як джерело й середовище формування середнього класу населення більшості країн світу.

### Бібліографічний список

1. Грібахо О. О. Зарубіжний досвід підтримки сільськогосподарських підприємств / О. О. Грібахо [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.rusnauka.com/7\\_NITSB\\_2013/Economics/12\\_130334.doc.htm](http://www.rusnauka.com/7_NITSB_2013/Economics/12_130334.doc.htm).
2. Збарський В. Державна підтримка сільського господарства / В. Збарський, В. Горьовий // Економіка АПК. – 2010. – № 4. – С. 74–80.
3. История Японии. – М. : Ин-т востоковедения РАН, 1999. – Т. 2. – 723 с.
4. Кавтиш С. Аналіз діяльності підприємств малого бізнесу та шляхи підвищення їх прибутковості [Електронний ресурс] / С.Кавтиш, Т.Колісна // Ефективна економіка. – 2013. – №5. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2028>.
5. Сільське господарство України : посіб. для виробника [Електронний ресурс] / [Р. Мортон, К. Шарп, Б. Хом'як та ін.]; Агентство США з міжнародного розвитку (USAID/AMP США). – Режим доступу : FarmHandbookUKR.
6. Юрківський В. М. Географія країн світу – Сільське господарство Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://eduknigi.com/geo\\_view.php?id=373](http://eduknigi.com/geo_view.php?id=373).
7. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://agroua.net/economics/documents/category-97/doc-116/>.
8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Japonia-Gospodarka;4574383.html>.
9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ipress.ua/news/ukraina\\_i\\_yaponiya\\_planuyut\\_spivpratsyu\\_u\\_sferi\\_silskogo\\_gospodarstva\\_29469.html](http://ipress.ua/news/ukraina_i_yaponiya_planuyut_spivpratsyu_u_sferi_silskogo_gospodarstva_29469.html).
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ukr.net/?go=http%3A%2F%2Fw1.c1.rada.gov.ua>.
11. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-3d1439d05f103/list-b65bb05f26>.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://studentam.net.ua/content/view/4493/132/>.
13. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ua-referat.com/Витоки\\_i\\_сутність\\_японського\\_економічного\\_дива](http://ua-referat.com/Витоки_i_сутність_японського_економічного_дива).
14. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.textreferat.com/referat-4070-2.html>.
15. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Сільське\\_господарство\\_Японії](http://uk.wikipedia.org/wiki/Сільське_господарство_Японії).
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://uk.wikipedia.org/wiki/Японське\\_економічне\\_диво](http://uk.wikipedia.org/wiki/Японське_економічне_диво).
17. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zet.in.ua/zakonoproekt/apk/analitichnij-oglyad-potochnogo-stanu-agro-kredituvannya-malix-i-serednix-silskogospodarskix-virobnikiv-kredituvannya-silskogospodarskix-pidpriemstv/>.

### **Черевко Г., Черевко І., Черевко Д. Функціонування малих підприємств в аграрному секторі економіки: українські реалії та досвід Японії**

Малі підприємства є об'єктивною реальністю у кожній галузі національної економіки, у тому числі і в аграрній її сфері, їх роль у функціонуванні цієї економіки та держави загалом є об'єктивно значною. Однак сфера малого бізнесу в Україні перебуває і

функціонує не зовсім в однакових з великим бізнесом умовах – малі підприємства мають гірший доступ до кредитних та інших фінансових ресурсів, вони позбавлені суттєвих пільг в оподаткуванні тощо. Особливо яскраво видно це на прикладі аграрної сфери економіки, в якій спостерігається загострення явища дуалізації. У цьому плані для нас цінним може виявитися досвід функціонування малих підприємств у Японії, де переважна більшість виробників є, власне, малими. У статті представлено результати дослідження стану та переваг і недоліків малого аграрного підприємництва в Україні та основних характерних рис досвіду функціонування малих аграрних підприємств у Японії і можливостей імплементації цього досвіду.

**Ключові слова:** малі підприємства, аграрний сектор економіки, державне регулювання, Японія, Україна.

**Cherevko G., Cherevko I., Cherevko D. Small enterprises functioning in agrarian sector of economy: Ukrainian reality and Japanese experience**

Small enterprises are the objective reality in each branch of economy including as well agrarian sphere, and the role of its in this economy functioning is objectively considerable. But sphere of small business in Ukraine is functioning under not so equal with the big business conditions – they have worse access to credit and other resources, they don't have essential privileges in taxation etc. Especially brightly we can see it on the example of agrarian sphere of economy, where dualization phenomena sharpening can be observed. In this plane the experience of small enterprises functioning experience of Japan can be useful for us, because main part of enterprises of agrarian sector in this country is just small. In this article some results of state and advantages and disadvantages of small agrarian business in Ukraine and main specific features of small agrarian enterprises functioning experience in Japan as well as the possibilities of such experience implementation are presented.

**Key words:** small enterprises, agrarian sector of economy, governmental regulation, Japan, Ukraine.

**Черевко Г., Черевко И., Черевко Д. Функционирование малых предприятий в аграрном секторе экономики: украинские реалии и опыт Японии**

Малые предприятия являются объективной реальностью в каждой отрасли национальной экономики, в том числе и в аграрной ее сфере, их роль в функционировании этой экономики и государства в целом является объективно значительной. Однако сфера малого бизнеса в Украине находится не совсем в равных с большим бизнесом условиях – малые предприятия имеют худший доступ к кредитным и другим финансовым ресурсам, они лишены существенных льгот в налогообложении и т.д. Особенно ярко видно это на примере аграрной сферы экономики, в которой наблюдается обострение явления дуализации. В этом плане для нас ценным может оказаться опыт функционирования малых предприятий в Японии, где преимущественное большинство предприятий аграрного сектора экономики являются именно малыми. В статье представлены результаты исследования состояния, преимуществ и недостатков малого аграрного предпринимательства в Украине, основных характерных черт опыта функционирования малых аграрных предприятий в Японии и возможностей имплементации этого опыта.

**Ключевые слова:** малые предприятия, аграрный сектор экономики, государственное регулирование, Япония, Украина.